

— SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

VADONFFY BERTALAN INSTANCIÁJA
A MAGYAROK ISTENÉHEZ
AZ ELVESZETT ALKOTMÁNY KIHAGYOTT
SEGÉLYKÉRÉSE

I.

Ó te hatalmas lény, kit népem, mint Jehovah-ját
Juda leánya, saját s a többire rá se' tekintő
Isteneül követel, – hozvát nagy Szittyia gombás
Téreiből, – ki előtt örmény, rác, német, oláh, tót,
Mind csak hangyabolyok, patkányok, hörcsögök, ürgék,
Mellyeket ölnéped tej-méz folyamú Kanaánja
Térein, egykorig, és csak azért szenvedsz el ödöngni
Hogy szeretett magyarod napot, éjt végig ne aludjék,
Hogy legyen a mi, ha virad (azaz reggel, mivel estve
Szinte virad soknak) hemzsegje, csikolja fel újabb
Élvre a boldogokat, szóval, hogy légyen iríg्यünk, –
Magyarok Istene! (más nevedet nem tudjuk) o halld meg:
Itt vagyok, itt ülök; könyököm tölgy asztalon, állam
Félre feszítve, balom hajamat borzolja veszettül,
Vagy veri homlokomat, jobbom pedig újra, meg újra
Mártogat egy tollat tintába megint – porozóba:
És a vers nem jó, – és a vers egy sora sem jó.

Minthogy azért, a mióta világ és benne szorult bárd*
Létez, kezdve az ősi Homéértől, ezredek óta
Mind a máj napig (bele-értvén a pipatöltő
Múzsát is), közösen meg tartott régi gyakorlat
Volna, Horác is (Pisókhöz: 140) e módot
Törvényül tenné, meghunyászkodni javallván
Illyenkor s valamely istenséghez folyamodni:

*Bárd. Így neveztettek azok, kik énekeikkel bárdolák a régi celta nép bárdolatlan erkölceit. Nem napnál világosabb innét, hogy mind Ossián a bárd, mind a gael nemzet valóságos törzskös magyarok voltak?

Én is, alább nevezett költő, bátor vagyok, a rám
Torzképet faragó múzsákat hagyva maguknak,
Trónod előtt, Szittyák hadas Istene! térdre borúlni, s
Csókolván saruid sárját* esdeklenni: sugjad
Né – ha belé szakadok; ha pedig rám érik az álom, –
(Mint rád ért, *Lector Benevóle*, remélem azóta), –
Fricskázz föl kérlek, nehogy úgy járjak magam is, mint
ősi Homérosz járt, ki felől a pletyka Horác el
Híreli fű-fa előtt, ha talál bólintani ollykor.

És ezzel maradok

tarlói poéta

Vadonffy.

*Sárját? Persze, mert itt sár nélkül nem jár.¹

II.

A fentebb közölt szöveg – noha sok hibával – megjelent ugyan az Arany János összes művei című kritikai kiadás Voinovich Géza által gondozott II. kötetében, azonban sem ott nem kapott semmiféle méltatást, sem az azóta megjelent szakirodalomban.² Ha be akarjuk illeszteni a vígeposz ismert szövegébe, akkor az *Első ének* 6. és 7. sora közé ékelődik be a maga harmincnégy sorával. Mivel a 8-9. sor a véglegesített szövegben emlegeti a múzsát, ezért nem tűnik fel, hogy kimaradt a tulajdonképpeni segélykérés. Nem a cenzúra húzta ki, Arany János

¹ Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára, K 502. ff. 1-2. A kihúzás szögletes zárójelben húzott hullámos ceruzavonallal történt; piros ceruzával van aláhúzva az e módot kifejezésből az „e” és az „m”; valamint a szó- és gondolatcserét jelző „Né-ha”, valamint az „el” szó. Láthatólag más kéztől származik, mint a ceruzás kihúzás.

² Arany János Összes Művei, II. kötet, *Az elveszett alkotmány*, Toldi, Toldi estéje, sajtó alá rendezte Voinovich Géza. Budapest, 1951. 232-233.

maga gondolta meg magát az utolsó pillanatban és ezért kérte meg a Kisfaludy Társaság illetékesét, minden valószínűség szerint magát Erdélyi Jánost, hogy törölje ezeket a sorokat. (Az eposz folyamán néhány sorra még hasonló törlés várt; a cenzúra által kihagyott sorokat az első nyomtatott kiadás, vagyis az 1849-ben megjelent *A 'Kisfaludy-Társaság' Évlapjai* külön lapon helyreállította.)

Mielőtt a gyakorlatilag ismeretlennek tekinthető sorok elemzésébe bocsátkoznék, megpróbálom valószínűsíteni azokat az okokat, amelyek Aranyt a törlésre indíthatták. Az egyik feltétlenül a politikai óvatosság: hiszen az eposz későbbi szövegéből is kihúzott egy részt, amely a magyar országgyűlés által hozott 1844-es nyelvtörvény horvátországi fogadtatására céloz.³ A második ok bonyolultabbnak látszik: úgy vélem, hogy Arany túlságosan szubjektívnek ítélte e sorokat, mert hiszen önmagát, mint költőt állítja éles fénybe, részben a maga írói zavarában, részben alvásba fúló unalmában. Ez utóbbi motívum ugyan a legnagyobb mértékben klasszikus mintaképet utánoz, vagyis Horatiust, ahol a római költő egy helyütt (*epist. II 2, 41-54*) bujtatott önéletrajzi célzással úgy ábrázolja magát, mint aki a köztársasági párt bukása után előbb írásba, azután inkább alvásba menekült. A legfőbb ok azonban talán abban ragadható meg, hogy visszariadt a magyar nemzeti sors olyan irgalmatlan ábrázolásától, amelyet ez a segélykérés sugall!

Ha ugyanis jól értjük e hexametereket, akkor az egész eposz isteni, vagy mitikus gépezete teljességgel átértékelődik. Immár nem egy férfi táltos és egy női táltos vagy boszorkánypáros, vagyis az örökké veszekedő Hábor és Armida határozza meg a magyar nemzet nyolcszáz éves viszontagságait, még csak nem is az alvilági Sorsisten, hanem a bibliai Isten méltóságával és fenségével felérő Magyarok Istene, aki a maga választott népével kedvelt ölebként bánik; az összes nemzetiséget is csak azért tűri az ország területén, hogy azok örök boldog tehetetlen álmából, vagy szundikálásából csípésükkel, csiklandozásukkal felrázzák a választott ölnépet, vagyis kutyuskát. Tehát nem csupán jó Homérosz szundikál időnként, nem csupán a horatiusi célzással megtört életpályája elől menekülő költő, hanem az egész magyar nemzet, amelyet tehát leginkább a lustaság és semmittevés határoz meg.

³ Uo. 238.

III.

Miért választotta Arany a Vadonffy Bertalan költői álnevet a műhöz? A politikai célzat a Szilágyi Istvánhoz írott levél alapján nyilvánvaló; meg ott van az öregkori epigramma is arról, hogy miért vágyik szülőhelyéről, Szalontáról, ami nem szülte őt szalonba, inkább erdőbe és vadonba... Ennyit a vadonról. Hozzájárulhatott még az is, hogy a nemesi név „V”-vel kezdődik, azaz a régi értelemben felfogott abc utolsó betűjével, míg az igazi név az „A”-val, az első betűvel. (Az x, y, z-t ugyanis a régi szótárak nem tekintették a latin, következőleg magyar abc szerves részének, mert hiszen görög eredetű hangokról, illetve betűkről van szó.) A Bertalan keresztnév pedig ugyanúgy egy apostolé, mint a János. Azonkívül Szalontán Birtalannak ejtették; ez sem akármilyen célzás...

IV.

Miért *gombásak* Szittyia térei?! Az ókori földrajzi irodalom Scythiával kapcsolatban ilyen jelzõt nem ismer. Az egyik ok az lehet, hogy Clusius a nagy reneszánsz botanikus Magyarországot, azaz a szkíta eredetű magyarok földjét minősítette a gomba fő hazájának, a másik az, hogy Arany a Scythia terein elterülő országra, Oroszországra gondol, amely közismert gombabőségéről, a harmadik pedig az, hogy az összes ókori és újkori közmondás az egy pillanat alatt születő és gyorsan enyésző gombában látta az átmenetiség, a meg nem állapodottság, a rögtönzöttség jelképét.⁴ Nincs kizárva az sem, hogy a gombás szó itt egyszerűen a sovány, szegény, nem jó táplálékot nyújtó jelentésben szerepel, amelyhez képest – a hagyományos magyar krónikás-szemlélet is úgy látta –, hogy Magyarország valóban egy tejjel-mézzel folyó Kánaán volt. A Magyarok Istene pedig éppen ebből a szegény hazából hívja ki boldog alváásra a magyarokat.

„Juda leánya” közismert zsolttárhely⁵; az, hogy Istennek tulajdonképpeni neve, amit nem szoktak kiejteni, Jehovah, ez a vallástörténeti magyarázat pedig a Károli-biblia előszavában szerepel.⁶ A Magyarok Istene elnevezés

⁴ Zsigmond Győző, *A gomba helye népi kultúránkban, Egy falu (Sepsikőröspatak) etnomikológiai vizsgálata* In: uő. Néprajzi tanulmányok – Studii de etnografie și folcăr. București, 1997. 64-132. o. Köszönetet mondok Barna Gábornak, aki baráti segítőkészséggel felhívta erre a tanulmányra a figyelmemet.

⁵ A 48. zsolttár 12. sora (vö. Zsolt. 67,5): „Örül Sion hegye, ujjonganak Juda leányai a te ítéletedért.”

⁶ „Az Istennek állattya szerint való neve Iehova”, Károli Gáspár előljáró beszéde, 7. számozatlan l.

természetesen Dugonicstól jön; a Múzsához, illetve más istenséghez folyamodás ősi szokása ugyanúgy a zárójelben megadott horatiusi *Ars poeticára* megy vissza, mint általában a Homéroszig visszamenő régi költők emlegetése, amelyekhez a modern költő természetesen hozzáilleszti Ossiant, hogy lábjegyzetben jót gúnyolódhassék a Horvát István-féle etimologizáláson, miközben megint csak horatiusi módon tulajdonítja az Orpheusig visszamenő régi költőknek a vad népek civilizálását. A „Szittyák hadas Istene” tanúskodik a régi, a krónikákra visszamenő Mars = magyar hadisten azonosítás ismeretéről, az alázatos sarucsókolás pedig a magyar közúti viszonyokra céloz. Az utolsó sor három részre tördelt hexameter és ezáltal tulajdonképpen hivatali irat, levél formáját ölti a segélykérés.

V.

Bizonyos értelemben Móricz Zsigmondnak igaza volt, amikor azzal vádolta Aranyt, hogy nem mert többé úgy írni, mint ebben az első, zseniális munkájában. Én mégsem kárhoztatnám. Igaz, hogy a rendkívül erős nemzetpolitikai célzások törlése miatt elfedi az olvasó elől azt, hogy a Wesselényi Miklós *Szózatából* merített ihlet vagy gondolkodásmód már ilyen korán a legelkeseredettebb szarkazmusra indítja a nemzethalál lehetőségével kapcsolatban, ám e célzásokat mindenképpen törölnie kellett, ha úgy vélte, hogy magában az eposzban egyetlen olyan figurát sem teremtett, aki kétségbeesést és reményt, gúnyt és játsziséget személybe, szereplőbe sűrítene; ilyen szereplő híján minden egyensúlyt felborított volna Vadonffy erőteljes megszólalása a segélykérésben, vagyis a mű elején.

További tanulmányok sorában szeretném tisztázni e varázsos és félreismert mű szoros kapcsolatát a *Toldival*, ahol immár a főhős képes a költői szubjektum összes, lényegesnek látszó sajátságát is magába olvasztani.